

IŠ POPULIARIOSIOS MUZIKOS Į FOLKLORĄ: VIENOS DAINOS ISTORIJA

RŪTA ŽARSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – meksikietiškos kilmės dainos, XX a. šeštojo dešimtmečio Lietuvos radijo šlagerio „Bateliai“ („Batukai“, „Aš nupirksiu batukus tau“) kelias į lietuvių folklorą.

Darbo tikslai – įvairiais apklausos būdais, taip pat ir ekspedicijose surinkus duomenis, išsiaiškinti dainos kilmę ir kelio į lietuvių muziką istoriją, pasitelkiant melodijų ir tekstų pavyzdžius, išnagrinėti jos kitimo ir įsiskverbimo į lietuvių liaudies tradiciją procesą.

Tyrimo metodai – istorinis analitinis, lyginamasis, aprašomasis.

Žodžiai raktai: „Batukai“, populiarė daina, meksikiečių liaudies daina, *jarabe* (*charabé*) *tapatio*, lietuvių liaudies daina, folkloras, lietuvių išeivija, skautai.

Įvadas

Folkloras – niekada nesustojantis kūrybos ir tradicijų kitimo procesas. Jau negalime susekti, kaip lietuvių folklorinės tradicijos dalimi tapo viena ar kita apeiginė darbo, kalendorinė ar vestuvinė daina, tačiau žinome nemažą Antano Strazdo, Maironio, Antano Vienažindžio poezijos sufolklorėjusių tekstų, kurie dainuojami pasitelkus dažniausiai XIX a.–XX a. pradžios nežinomų liaudies „kompozitorių“ melodijas. Individualios kūrybos kūriniai tapo visų pamėgtomis liaudies dainomis ir sunkiais pokario laikais – tai partizanų, tremtinių dainos. Galimi ir kiti keliai į folklorą, o vienas jų, kai kurios nors tautos folkloro kūrinys įsilieja į kitos tautos tradiciją. Norėdami pailustruoti šį vyksmą, taip pat atrastumėme nemažą pavyzdžių. Tai rekrutų ir Pirmojo pasaulinio karo, Nepriklausomybės kovų ir kitos karinės-istorinės dainos, parsineštos iš carinės armijos, kurios pamažu imtos laikyti savomis, lietuvių liaudies dainomis. Kartais prigydo ir dainos melodija, ir į lietuvių kalbą išversti žodžiai, kai kada likdavo tik melodija, pritaikant tradicinį, nuo seno gyvuojantį arba aktualius to meto įvykius apdainuojantį tekstą. Kai kurios iš tų dainų ypač išpopuliarėjo, paplito iš karto keliose tautose. Vienas toks pavyzdys – XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje paplitusi daina „Balnokim, broliai, žirgus“. Šią nepriklausomybės kovų dainą (LLD XVIII 8–14), ypač pamėgtą Atgimimo

laikais, iki šiol su malonumu dainuoja ne tik lietuviai, bet ir ukrainiečiai¹, rusai, net vokiečiai.

Folklorėjimo procesas tęsėsi ir antroje XX a. pusėje. Žmogaus gyvenime įsiviešpatavus radijui, o vėliau ir televizijai, į liaudies muzikavimą ypač sparčiai ima veržtis populiarioji estradinė muzika. 1953 m. pirmą kartą per Lietuvos radiją nuskambėjo daina „Bateliai“. Ilgus metus ši daina vos ne kasdien skambėjo nacionaliniame eteriye ir tapo labai populiari visoje Lietuvoje. Jau nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio daina „Bateliai“, liaudiškai vadinama „Batukais“ arba „Aš nupirksiu batukus tau“, atsiranda ir kaimo muzikantų repertuare. Dar ir šiandien ją mielai groja skirtinguose Lietuvos regionuose gyvenantys liaudies muzikantai vakarėlių, šeimos švenčių metu. „Batukus“ atlieka ir miestų folkloro ansamblių muzikantai, nes temperamentinga daina labai tinka gerai nuotaikai sukurti, svečiams išjudinti.

Dainos „Batukai“ šaknų beiėškant

Pradėjus domėtis dainos „Batukai“ kilme, paaiškėjo, kad tai meksikiečių liaudies daina. Ji buvo išmokta iš Maskvoje gyvenančio ispano, pavarde Anchelis. Jis studijavo Valstybiniame teatrinio meno institute (GITIS), ten 1947–1952 m. režisūros ir aktorinio meno mokėsi ir būrys lietuvių: Henrikas Vancevičius, Regina Senkutė, Regina Varnaitė ir kt. Lietuviams studentams ši daina patiko ir vakarėliuose jie mielai ją dainuodavo ispaniškai. Vėliau į lietuvių kalbą dainą išvertė teatro režisierė R. Senkutė, instrumentavo kompozitorius Juozas Indra, o įdainavo dvi jaunos ir žavios Kauno muzikinio teatro primadonos Aldona Ragauskaitė ir Genovaitė Gontytė (LRD 8–9)².

Taigi paaiškėjo, kad dainos „Batukai“ šaknų reikia ieškoti Meksikoje. Nusiuntus Lietuvos radijo įrašą Lotynų Amerikos muzikos specialistams, buvo gautas atsakymas, kad ši melodija žinoma kaip daina „El Atole“. Ji yra tradicinės šokių siuitos, susidedančios iš keleto skirtingų melodijų, *jarabe tapatio*³ (isp. *jarabe* liet. rašoma *charabé*) dalis⁴. *Charabé* – sintetinis žanras, kuriame dera muzika, dainavimas ir šokis. Kartu su muzikantais, grojančiais smuikais, gitaromis ir gitaronais⁵, paprastai dainuodavo grupė dainininkų, kurie palydėdavo šokį tai humoristiniais, tai aistringais,

¹ Manoma, kad dainos „Balnokim, broliai, žirgus“ melodija yra ukrainietiškos kilmės.

² Apie šios dainos kelionę į Lietuvą ir atsiradimą šalies radijuje straipsnio autorei telefonu papasakojo buvusi Kauno muzikinio teatro solistė A. Ragauskaitė ir LR darbuotojas Gintautas Juozapas Pūgžlys.

³ *Jarabe* – liet. ‘sirupas’, *tapatio* – nurodo žmogaus, daikto ar šiaip kokio dalyko kilmę iš Gvadala-charos miesto, Chalisko valstijos.

⁴ Autorė dėkoja etnomuzikologei ir dainininkei Judith R. Cohen (JAV), padėjusiai išsiaiškinti šį faktą, ir išeivijos lietuvaitei Vaivai Aglinskaitėi, padėjusiai užmegzti ryšius su Judith.

⁵ Šie gavės muzikantų ansambliui Gvadala-charoje buvo vadinami *mariači*. Dabar *mariači* ansamblių muzikantai, pasipuošę didelėmis plačiabrylėmis skrybėlėmis (somberrais) ir sidabru spindinčiais kostiumais, populiarius visoje Meksikoje. Jie kviečiami groti per vestuves, kitomis progomis, o ypač dainuoti mylimajai serenadų. Dabartinį ansamblį sudaro mažiausiai trys smuikai, du trimitai, ispaniška gitara, vihuela (paaukštinto derinimo penkiastygė gitara) ir gitaronas (akustinė bosinė gitara), kartais – arfa. XX a. aštuntajame dešimtmetyje į ansamblio sudėtį pradėta įtraukti akordeoną, elektrinius vargonėlius, saksofoną, net pianiną ar būgną ir kt. Šiandien daugelis *mariači* atlikėjų – pramogų versle besisukantys profesionalūs muzikantai (WikiMar).

tai liūdnais ketureiliais (*koplomis*). XIX a. antroje–XX a. pirmoje pusėje *charabé* buvo laikoma vienu labiausiai meksikiečių būdą atspindinčiu šokiu. Jo paplitimo plotas apėmė ne tik Meksiką: šiaurėje jis siekė Kaliforniją, o pietuose – Centrinę Ameriką. Daugumai kreolų šokių didelę įtaką padarė ispanų kultūra. Ne išimtis ir *charabé*, kuri susiformavo dėl senovinių ispanų porinių šokių – sarabandos ir fandango – įtakos. *Charabé* pirmą kartą paminėta 1778 m., tačiau manoma, kad turėjo gyvuoti dar XVIII a. pradžioje, o XIX a.⁶ ji jau šokama visoje centrinėje Meksikoje – miesto aikštėse ir ištaiginguose aristokratų salonuose (Пичугин 1977: 43–44). Manoma, kad XIX a. septintajame dešimtmetyje, vykstant mūšiams su prancūzas, *charabé* tautiniu Meksikos šokiu paskelbė prezidentas Benito Juárezas⁷. Šis šokis, angliakalbių vadinamas „The Mexican Hat Dance“ („Meksikietiškas skrybėlės šokis“), populiarus ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Manoma, kad įvairių folkloro kolektyvų šiandien festivaliuose ir kituose koncertuose šokama šešių skirtingų šokių kompozicija gimė Meksikos revoliucijos metais (1910–1917) (MexHD). Šoki standartizavo meksikiečių choreografas Felipe Lopezas vyriausybės rengiamai didelei šventei – Meksikos revoliucijos pergalei paminėti. Vėliau jis ypač išpopuliarėjo tarp paprastų gyventojų ir vėl tapo liaudies šokiu, išreiškiančiu meksikiečių tautos pasididžiavimą ir vienybę. Įdomu, kad prie *charabés* populiarumo prisidėjo ir rusų balerina Ana Pavlova. 1919 m. gastroliuodama Meksikoje ji taip susižavėjo šio šokio uždegančia muzika ir spalvingais šokėjų kostiumais, kad įtraukė jį į savo programą (WikiJt).

Charabés choreografija pagrįsta improvizacija, tai flirto šokis. Vyras – energingas ir atidus, o moteris – šalta ir koketiška. Vyras įkyriai siekia moters palankumo, kol galų gale sulaukia jos atsako. Kai kuriose versijose moteris šoka ant sombrero, kurį vyras numeta ant grindų (EncBrit)⁸, kraštų. *Charabé* gali būti paprastos arba sudėtinės formos. Paprastoji susideda iš instrumentinės įžangos ir šokio, palydimo dainininkų dainuojamų *koplų*. Sudėtinės formos *charabé* – tai siuita, sudaryta iš orkestrinės įžangos ir intarpų, įvairių šokių (gali būti šokama ne tik *charabés*, bet ir kitų tradicinių šokių figūros) ir dainelių. Siuitoje galėjo būti atliekama tiek „numerių“, kiek norėta, tačiau mažiausiai ją sudarydavo penkios arba šešios skirtingos melodijos. Pažymėtina, kad *charabés* ir kitų tradicinių sintetinių žanrų *koplos* palengva atitrūkdavo nuo šokio ir virsdavo atskirai dainuojamomis populiariomis dainomis (Пичугин 1977: 45, 47). Šiandien *charabés* melodijos dažniausiai tik grojamos, be dainavimo.

Dar XIX a. pirmoje pusėje (apie 1830 m.) Mechike buvo išspausdintas „24 meksikietišku dainų ir *charabių* rinkinys“, kuriame sudėti to meto populiarių dainų tekstai ir melodijos (ten pat: 44). Meksikiečių, kaip ir daugelio kitų pasaulio tautų, dainos buvo išspausdintos JAV 1922 m. pasirodžiusiame Florence H. Botsfordo leidinyje „Folk Songs of Many Peoples“ („Įvairių tautų liaudies dainos“). Jo antrame tome paskelbtos ir kelios *charabés* melodijos. Leidinio internetiniame variante randame prie vaikų dainų priskirtas tris daineles, kurių tekstai pateikiami ispanų ir anglų

⁶ Remiantis Vikipedijoje skelbiamais duomenimis, XIX a. *charabé* kaip vientisą kūrinį iš liaudies melodijų sukomponavo Gvadalacharos muzikos profesorius Jesús González Rubio (WikiJt).

⁷ Iš JAV etnomuzikologės Brendos M. Romero elektroninio laiško, išsiųsto 2010 m. balandžio 26 d.

⁸ Manoma, kad kaip tik šią figūrą pridėjo balerina A. Pavlova.

kalbomis, o pavadinimai tik angliškai, tai „Papūga Polas“ („Poll Parrot“), „Avižinė košė“ („The Gruel“) ir „Mes vyksime į Cheres“ („To Jerez We Will Go“) (MexMu). Įdomu, kad pastarųjų dviejų dainų melodijos lietuviškame variante skamba kaip viena daina. Taigi matome, kad tai yra dvi atskiros melodijos: daina „Avižinė košė“ (1 pvz.) atitinka pagrindinę „Batelių“ melodiją (uždainį), o „Mes vyksime į Cheres“ (2 pvz.) tapo šios dainos priegiesmiu.

THE GRUEL

Traditional Mexican

Voice

1. Ya'el pa - to se'es - ta co - cien - do, En los her - vor - es de
 2. Ven - gan a to - mar a - to - le, To - dos los que van pa -
 3. Ven - gan a be - ber a - to - le, To - dos los que van pa -
 4. De'es - te'a - to - li - to de le - che, Y ta - ma - les de - man -

1. Now the gan - der is a - boil - ing, In the steam - y ket - tle
 2. Come on in and taste the gru - el, All who pass here, now's the
 3. Come on in to drink the gru - el, All who pass here, now's the
 4. Of the gu - el nice and mil - ky, and ta - ma - les made with

Piano

la'ol - la, Sa - ca la ca - be - za'y di - ce:
 san - do, Es que'el a - to - li - to bue - no,
 san - do, Que si'el a - to - le'es - ta bue - no,
 te - ca, To do'el mun - do se'ap - ro - ve - che
 bubb - ling Out he sticks his head and asks us,
 ho - ur, For this gru - el ap - pet - i - zing
 ho - ur! For al - though the gru - el is splen - did,
 but - ter Let all here now take ad - van - tage,

Pno.

Por - que no me'e - chan ce - bol - la?
 El a - tol(e) se'es ta'a - gri - an - do,
 La'a - to - le - ra se'es - ta'a - gri - an - do.

Que por es - to no - se pe - ca.

"Why don't you put in the on - ions?"
 This fine gru - el's tur - ning so - ur,
 It's the cook who's tur - ning so - ur.

For in that's no sin what - ev - er!

1 pvz. „Avižinė košė“

TO JEREZ WE WILL GO

Mexican

Voice

1.Si quier - es va - mo - nos pa - ra Je - rez, Si quier - es
 2.Si quier - es va - mo - nos a Zap - ot - lan, Si quier - es
 1.O if you wish, to Jerez we will go, O if you wish,
 2.O if you wish, let's go to Zap - ot - lan, O if you

Piano

3

va - mo - nos pa - ra Je - rez, A ver a - quel - la, a - quel - la, a - quel - la, A ver a -
 va - mo - nos a Zap - ot - lan, A ver a - quel - la, a - quel - la, a - quel - la, A ver a -
 to Jerez we will go, To see that la - dy, To see that la - dy, To see that la - dy,
 wish, let's go to Zap - ot - lan, To see that la - dy, To see that la - dy, To see that

Pno.

7

quel - la, a - quel - la, a - quel - la, A ver a - quel - la, a - quel - la, a -
 quel - la, a - quel - la, a - quel - la, A ver a - quel - la, a - quel - la, a -
 To see that la - dy, To see that la - dy, To see that la - dy,
 la - dy, To see that la - dy, To see that la - dy, To see that

Pno.

2

19

quel - la, a - quel - la que ha - ce muy - bien con los pies.
 quel - la, a - quel - la que ha - ce tan - sab - ro - so pan.
 That la - dy who knows how to shake her toe.
 la - dy, That la - dy who kneads up her bread so fine.

Pno.

2 puz. „Mes vyksime į Cheres“

Skiriasi ir dainų žodžiai. Straipsnio autorei niekaip nepavyko rasti lietuviško uždainio žodžių atitikmenų meksikiečių variantuose. Lietuviškame tekste kalbama apie tai, kaip vaikinai nupirks merginai gražius raudonus batelius, jie nuvyks į Cheres, ir jis žiūrės, kaip gražiai ji šoka. Tuo tarpu ispaniškame tekste (MFMex) kviečiama atsigerti tautinio meksikiečių kukurūzų gėrimo *atole* ir paragauti *tamales* – vyniotinio su kukurūzų lapais. 1922 m. išspausdintame dainos „Avižinė košė“ tekste dar pridedamas humoristinis posmelis apie puode verdamą žąsį. Daug artimesni yra dainos „Mes vyksime į Cheres“ ir „Batelių“ priegiesmio žodžiai. Iš esmės skiriasi tik paskutinė eilutė – lietuviškame tekste čia vėl atsiranda raudoni bateliai:

Bateliai

1. Aš nupirksiu batelius tau –
Bus raudoni, labai gražūs,
Tik sunku bus išsirinkti,
Nes kojytės tokios mažos.

Pried.: Jei nori, vyksime net į Cheres
Žiūrėt, kaip šoka, žiūrėt, kaip šoka,
Žiūrėt, kaip šoka, žiūrėt, kaip šoka,
Žiūrėt, kaip šoka, žiūrėt, kaip šoka
Mažytės kojos batais raudonais.

2. Aš nunešiu meistrui Pedro,
Kad sidabru juos ataustų,
Kad šilku išsiuvinėtų,
Ir kad kojų jie nespaustų.

Pried.: Jei nori, vyksime į Saporà
Žiūrėt...

Iš Lietuvos radijo 1953 m. įrašo (LRD CD 2, nr. 1)
šifravo straipsnio autorė.

El Atole [Kukurūzų gėrimas]

1. Visi, einantys pro šalį,
Prieikit ir paragaukit *atole*.
Atole toks skanus,
Kad gali užmušti.
2. Šį gėrimėlį iš miltų
Ir *tamales* su taukais
Visi mėgsta.
Ir tai – ne nuodėmė.

Letra de la canción Jarabe Tapatío de Musica Folklórica Mexicana; vertė J. R. Cohen ir V. Aglinskaitė.

Mes vyksime į Cheres [To Jerez We Will Go]

1. Jei nori, vyksime mes į Cheres,
Jei nori, vyksime mes į Cheres.

Pried.: Žiūrėt merginos, žiūrėt merginos,
Žiūrėt merginos, žiūrėt merginos,
Žiūrėt merginos, žiūrėt merginos,
Merginos, kuri moka kratyti kojų pirštus.

2. Jei nori, vyksime į Zapotlan,
Jei nori, vyksime į Zapotlan.

Pried.: Žiūrėt merginos, žiūrėt...
Merginos, kuri puikiai minko duoną.

Florence H. Botsford. *Folk Songs of Many Peoples*, vol. II,
New York, 1922; iš anglų kalbos vertė V. Aglinskaitė.

Žvelgiant į aptariamų kūrinių muzikinę struktūrą akivaizdu, kad lietuviškoji dainos versija formaliai atitinka *charabès* žanro bruožus: mažorinė dermė, trijų dailių metras su stipriosios takto dalies pabrėžimu ir aštuonių taktų periodas, sudarytas iš keturių frazių. Kiekviena frazė savo ruožtu dažniausiai susideda iš aštuonių natų (vadinamojo kastiliško aštuoneilio) ir turi neakcentuotą pabaigą (Пичугин 1977: 45). *Charabès* tempas gana gyvas, bet ne per greitas, todėl meksikiečių liaudies muzikos tyrinėtojas Pavelas Pičiuginas jį prilygina *Allegretto*, *Allegro moderato* tempams. Tai patvirtina ir internete pateikti *charabès* variantai (JaTa). Tuo tarpu J. Indros instrumentuoti lietuviški „Bateliai“ atliekami pernelyg greitai (*Presto* tempu) ir kapotai, tikriausiai per daug uoliai siekiant atspindėti įsivaizduojamai audringą meksikiečių temperamentą.

„Batukai“ liaudies muzikantų ir dainininkų repertuare

Susidomėjusi šios dainos populiarumo fenomenu, autorė fiksavo įvairias liaudies muzikantų grojamas, o kartais – ir dainuojamas „Batukų“ versijas lauko tyrimų skirtingose Lietuvos vietovėse metu, nufilmavo keletą folkloro ansamblių atliekamų variantų. Iš viso buvo surinkta 25 vaizdo ir garso pavyzdžiai⁹, apklausta daugiau kaip 90 įvairaus amžiaus, profesijų ir tautybių žmonių. Apklausama buvo žodžiu ir elektroniniu paštu.

Aptariamą dainą mokėjo ar bent žinojo, kad tokia yra, įvairaus amžiaus pateikėjai. Vyresnės kartos žmonės, paklausti, iš kur jie išmoko „Batukus“, atsakydavo: „tai mano jaunystės daina“, „visi dainuodavo, ir aš išmokau“, „išgirdau per radiją“ ir pan. 62 metų pateikėjas, prisiminęs, kad apie 1956 m. tėvelis nupirko radijo aparatą ir per jį nuolatos girdėdavo grojant „Batukus“, pakomentavo: „...Aš su šia daina už-

⁹ LTR mdv 39, 130, 131, 133, 135, 160, 161, 166, 205, LTRV dvd 206–208.

augau.¹⁰ Biržuose vidurinę baigusi 70 metų moteris pasakojo, kad „Batukai“ buvo jų klasės daina, mokykloje ją dainuodavo net per pertraukas. Jau šeštojo dešimtmečio pabaigoje, o ypač septintajame–aštuntajame dešimtmečiais ji buvo mielai dainuojama giminės suėjimuose, ją grodavo kaimo muzikantai šokiuose, gegužinėse. 71 metų liaudies muzikantas pasakojo, kad 1958–1959 m. šią dainą jis grodavo kartu su senaisiais muzikantais Tauragės restorane, o dvi solistės dainuodavo. Jaunesnės kartos (43–59 m.) pateikėjai prisiminė, kad „Batukus“ mėgo dainuoti tėvelis, dėdė ar uošvis. 59 metų muzikuojantis vyras pasakojo, kad dar būdamas vaikas, maždaug apie 1960 m., girdėdavo „Batukus“ skambant, kai pas juos viešėdavo tėvelio brolis. Jis labai mėgo šią dainą, grodavo akordeonu ir dainuodavo, o tėvelis ir kiti giminaičiai jam pritardavo. Sovietmečiu buvo labai populiarūs dainų sąsiuviniai. Pasak 56 metų informantės, maždaug 1968–1969 m. „Batukai“, kaip ir kitos mėgstamos to meto dainos, buvo perrašinėjami iš vieno dainų sąsiuvinio į kitą. Buvo pamėgta ir studentų. Įdomu, kad „Batukus“ dainuodavo ne tik septintojo dešimtmečio studentai. 47 metų moteris pasakojo, kad nuo mažens ją girdėjo dainuojant giminės baliuose. Vyresnėse klasėse ir studijų laikais ji dainuodavo su įvairiomis kompanijomis – draugais, bendrakursiais, ansambliciais – susibūrimuose, vakarėliuose, net folkloro rinkimo ekspedicijų vakarais. Ji pridūrė, kad visada kompanijoje atsirasdavo keletas mokėdavusių šią dainą, tačiau ją dainuodavo ne taip ir dažnai, nes „tokioms dainoms dainuoti turi užėti ūpas“¹¹. Dauguma apklaustųjų nežinojo, kad tai meksikiečių daina. Kai kurie manė, kad ji yra itališka arba ispaniška. Kad nėra lietuviška, patvirtino žinoję arba numanę dauguma apklaustųjų. Kai kurie liaudies muzikantai, paprašyti pagroti „Batukus“, nustebdavo, esą, kam to reikia, juk ji ne lietuvių liaudies daina. Keletas pareiškė jos nemėgstantys, nes nelietuviška.

Paplitusi už radijo eterio ir imta dainuoti bei groti visoje Lietuvoje, ši daina labai pasikeičia. Kiekvienas liaudies muzikantas „Batukus“ atlieka truputį vis kitaip, savaip, todėl pakinta dainos tempas, metras, charakteris, dingsta dalis teksto ir melodijos, pridedama naujų žodžių.

Teksto variantai

Dabar bandykime pažvelgti, kaip įvairuoja dainos tekstas. Kadangi buvo stengiamasi dainą kuo tiksliau išiminti, ji buvo užsirašinėjama į dainų sąsiuivinius, tad dainuojamas tekstas dažniausiai ne itin nutolsta nuo originalo. Įdomu, kad visuose, iš skirtingų šalies regionų užrašytuose dainos variantuose lietuvių bendrinės kalbos žodis *bateliai* pavirto į *batukus*. Taip pat įvyko natūralių morfologinių ir kai kurių žodžių pakitimų. Antai pirmo posmelio paskutinėje eilutėje vietoj *Nes kojytės tokios mažos* dažniausiai dainuojama *Nes kojytės labai mažos*. Priedainyje veiksmažodžio bendratis *Žiūrėt, kaip šoka* virsta liepiamąja nuosaka: *Žiūrėk, kaip šoka*. Paskutinė antro posmelio eilutė *Ir kad kojų jie nespaustų* dažniausiai dainuojama: *Kad kojyčių jie nespaustų, Kad kojyčių tau nespaustų, Kad kojyčių nebespaustų* ir pan. Šitaip dainavo dauguma informantų. Taigi iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad dainos tekstas

¹⁰ Iš pokalbio telefonu 2009 m. rugsėjo 9 d.

¹¹ Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2009 m. spalio 13 d.

neką tenutolo nuo originalo. Tačiau 71 metų liaudies muzikantas iš Viekšnių, antrą posmą padainavęs beveik „be klaidų“, vietoj įprasto pirmo posmo *Aš nupirksiu batukus tau – Bus raudoni, labai gražūs...* padainavo visai kitokius, greičiausiai iš kitos dainos priderintus žodžius:

Laikas laužas jau uždegti,
Miega sutemoj Sinjėro.
Kas geriau pašoks šį naktį
Šokį ant krantų Sambero.

VEksp

Kad prie „Batukų“, kaip ir prie kitų liaudies dainų, buvo mėginama pridėti daugiau žodžių, rodo jau daug metų Vilniuje gyvenančio 59 metų pateikėjo duomenys. Jis prisiminė, kad maždaug aštuntajame–devintajame dešimtmetyje įvairiuose baliukuose girdėdavo bendradarbį dainuojant štai tokius žodžius:

Laikas laužus jau uždegti,
Miega sutemoj Sijeros (?).
Kas gražiau pašoks šią naktį
Šokį ant kraštų sombrero.

O jeigu Pedro sumanys staiga
Bent vieną šokį šokti su kita,
Mokėsiu jį skaudžiai (?) išjuokti,
Kad jis daugiau nedrįstų šokti.¹²

Sprendžiant iš surinktų tekstų, „Batukų“ priegiesmis dar labiau pakito. Dauguma muzikantų bei kai kurie tik padainavusieji praleisdavo pirmą jo eilutę *Jeį nori, vyksime net į Cheres*¹³. Jei nepraleisdavo, tai vietoj *vyksime* dažnai dainuodavo *eisime*, o vietoj *net – mes* (pvz., Veisiejuose gyvenantis nuo Žemaičių Naumiesčio kilęs 73 metų muzikantas padainavo *Jeį nori, eisime mes į Cheres*, VeiEks). Švenčionyse gyvenantis nuo Zarasų kilęs 76 metų muzikantas, pridūręs, kad gerai neprisimenąs, šią vietą padainavo *Galėsim eiti mes ir į Heles* (IgEks). O aukščiau minėtas pateikėjas nurodė, kad jo dėdė dainuodavo *Jeį nori, eisime mes į šokius*¹⁴. Įdomią istoriją papasakojo 47 metų vilnietė. „Batukus“ ji girdėdavusi nuo vaikystės – dainuodavo tėvelis ir giminės, kilę nuo Panevėžio, o šią vietą prisiminė kaip *Jeį nori, bėgsime mes į jūrias / marias* (?). Šitaip dainuodavusi ir studijų laikais su draugais. Norėdama pasitikslinti, ji pasiklausė mamos. Ši pataisė, kad čia turėtų būti *Cheres*. Pastaba moterį labai nustebino; ji pakomentavo, kad arba kasmet švęsti Oninių susirinkę giminės po truputį pakeitė šią vietą („gerai prisimenu, kad dainuodami tą epizodą jie kažkaip labai suskubėdavo ir viską „sumaldavo“ (matyt, tai buvo kažkokia ne iki galo suvokta vieta), o paskui jau, užtęsdami skiemenis, traukdavo: „Žiū-rėk, kaip šoka...“), arba ji pati girdėjo taip, kaip jai, vaikui, buvo suprantama¹⁵.

Kaip ir daugumos smagių liaudyje dainuojamų dainų, taip ir šios dainos tekstas buvo perkuriamas pritaikant jį to meto aktualijoms. Pavyzdžiui, iš Utenos rajono

¹² Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2009 m. rugsėjo 15 d.

¹³ Nė vienas pateikėjas nepadainavo ir neprisiminė, kad būtų dainuojama *Jeį nori, vyksime į Saporą*.

¹⁴ Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2009 m. rugsėjo 15 d.

¹⁵ Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2009 m. spalio 13 d.

kilusi 56 metų pateikėja nurodė, kad minėtą epizodą, tyčia pakeisdami žodžius, dainuodavo *Jeį nori, vyksime į VRS*, t. y. į Vidaus reikalų skyrių, kuriame tuo metu (septintojo dešimtmečio pabaigoje) buvo ir Civilinė metrikacija¹⁶. 63 metų moteris prisiminė, kad studijų laikais, maždaug 1964–1969 m., keliaudami su žygeiviais studijuojantys Vilniuje erzindavo kauniečius dainuodami:

Aš nupirksiu batukus tau,	Žiūrėk, kaip šoka – visai nemoka,
Bus „Raudono Spalio“, labai gražūs,	Žiūrėk, kaip šoka – visai nemoka,
Tik sunku bus išsirinkti,	Žiūrėk, kaip šoka – visai nemoka
Nes kojytės labai mažos.	Kojytės mažos batais kerzavais.

Ir paaiškino, kad Kaune buvęs batų fabrikas „Raudonasis Spalis“, kuris gamindavęs labai nevykusius batus¹⁷. Pasak kitos pateikėjos, išilinksminę giminės šią dainą dainuodami kartais priedainio žodžius juokdamiesi tyčia pakeisdavo ir posmelio viduryje dvi eilutes dainuodavo *Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka*¹⁸. Šitai padainavo ir 62 metų muzikantas iš Veisiejų, bet jau ne juokais, o būtent taip, kaip dainuodavo sovietmečiu grodamas vestuvėse. Jis ir pora kitų muzikantų ispanišką Pedro vardą dainavo sulietuvinta galūne – *Aš nunešiu meistriui Pedrui*; dar pridūrė, jog dažnai per vestuves, kad būtų smagiau, dainuodavo *meistriui Petrui* (VeiEks). Grįžtant prie dainos priegiesmio, reikia pažymėti, kad kaip tik šitoks – iškraipytas priegiesmio variantas (*Žiūrėk, kaip šoka, Žiūrėk, kaip šoka, Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka, Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka Kojytės mažos batais raudonais*) ir yra šiandien dažniausiai dainuojamas jau ne kaip pakeistas, o kaip tikrasis priegiesmio variantas jaunesnės kartos atstovų, folkloro ansamblių ir kitų kolektyvų dalyvių.

Melodijos ir jų ritmo pokyčiai

Dabar pažiūrėkime, kokie pasikeitimai vyksta šios dainos melodikoje, kaip kinta kūrinio metras ir ritmas. Nagrinėdami „Batukų“ melodijos pokyčius, daugiausia remsimės liaudies muzikantų ir folkloro ansamblių muzikantų atlikimu. Kaip minėta, į Lietuvos radiją įrašytos dainos metras yra 3/4, kaip ir meksikietiškos versijos. Tačiau, lygindami meksikietišką ir lietuvišką melodijas, matome, kad lietuvių variante ritmas ir melodija tarsi išsilygina: melodija praranda savo vingius, vietoj taškuotų natų atliekamos lygios vertės natos (plg. 1 pvz. su 3-uoju).

3 pvz. „Bateliai“. Lietuvos radijas, 1953 m.

¹⁶ Iš pokalbio, užrašyto 2009 m. spalio 23 d.

¹⁷ Iš pokalbio, nufilmuoto 2010 m. vasario 23 d.

¹⁸ Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2010 m. vasario 17 d.

4 pvz. Įrašyta LLTI Vieksnių ekspedicijoje 2006 m.¹⁹

5 pvz. Įrašyta Vilniuje 2009 m.

6 pvz. Įrašyta LLTI Veisiejų ekspedicijoje 2008 m.

7 pvz. Įrašyta LLTI Veisiejų ekspedicijoje 2008 m.

Iššifravus liaudies muzikantų įrašus paaiškėjo, kad tik dalis muzikantų pirmoje melodijos dalyje (uždainyje) išlaiko 3/4 metrą (4 pvz.). Kai kurie metrą kaitalioja

¹⁹ Pavyzdžių įrašai buvo padaryti 2006–2009 m. LLTI tautosakos ekspedicijų ir individualių filmavimo seansų metu. Jie saugomi LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne. Tyrimams specialiai pasirinktos apibendrintos vien melodijų transkripcijos. Visas melodijas autorė šifravo 2009–2010 m.

grodami pirmą, trečią, penktą ir septintą taktus iš trijų, o antrą, ketvirtą, šestą ir aštuntą – iš keturių ketvirtinių (5 pvz.). Kitas liaudies muzikantas pagrojo atvirkščiai: pirmą, trečią ir kitus nelyginius taktus – iš keturių, o lyginius – iš trijų (6 pvz.). Kai kurie muzikantai gana aiškiai visą melodiją grojo iš 4/4. Bet ir čia matome skirtingas interpretacijas (7 pvz.). Buvo ir toks atlikimo variantas: vienas muzikantas, pirmą posmą padainavęs iš trijų (žr. 4 pvz.), antrąjį jau dainavo iš trijų ir keturių (žr. 5 pvz.). Kai kurių muzikantų grojime metrą apskritai buvo sunku nustatyti. O vieno Vilniaus folkloro ansamblio muzikantai įžangoje uždainio melodiją pagrojo iš trijų, o padainavo jau iš keturių.

Dar įdomesni dalykai vyksta su antrąja melodijos dalimi – priedainiu. Lyginami su originalu, t. y. Lietuvos radijo „Bateliais“ (8 pvz.), matome, kad dauguma muzikantų paprasčiausiai praleidžia pirmuosius keturis taktus (*Jei nori, vyksime net į Cheres*), kuriuos pavadinkime intarpu, ir iš karto groja pagrindinę priedainio melodiją. Jiems priminus, kad dar buvo daugiau žodžių, sulaukdavau patvirtinimo: „taip, atrodo, buvo, bet jie čia nereikalingi“, „jū niekas nebegroja“, „jie netinka prie dainos ritmo“ ir pan. Įdomu, kad intarpą pagrojo tik keturi pateikėjai iš atminties ir vienas muzikantas – priminus. Priedainio melodijų variantiškume galima išvelgti tas pačias tendencijas, kaip ir pagrindinėje melodijoje. Vieni muzikantai jį grojo laikydamiesi 3/4 metro ir stengdamiesi nenutolti nuo originalios melodijos (10 pvz.), kitų atliekama melodija yra kintančio metro, o dar kiti aiškiai grojo iš 4/4 (9 pvz.). Du liaudies muzikantai iš skirtingų Lietuvos regionų visiškai pakeičia priedainio melodiją (Veks, VeiEks). Jų grojami priedainiai labiau primena tradicinio fokstroto, pokario metų romansų melodijas, galime išgirsti net vestuvinio maršo intonacijų (11 pvz.). Gal dėl to priedainio melodiją, o tiksliau – jos motyvus, buvo bandyta pritaikyti to laikotarpio liaudies dainoms. Pasak Živilės Ramoškaitės, parengusios Dainyno „Partizanų dainų“ tomą, „Batukų“ melodijos intonacijas galime išgirsti Utenos krašto dainininkių padainuotoje dainoje „Kovos lauke aidėjo šūviai“ (žr. LLD XXI 491).

8 pvz. „Bateliai“. Lietuvos radijas, 1953 m.

9 pvz. Įrašyta LLTI Veisiejų ekspedicijoje 2008 m.

10 pvz. Įrašyta Vilniuje 2009 m.

11 pvz. Įrašyta LLTI Viekšnių ekspedicijoje 2006 m.

Atidžiau pažvelgę į muzikantų atliekamus pavyzdžius pastebėsime, kad kai kurios natos, palyginti su originalu, yra dvigubai prailginamos ir taktas pailgėja viena metrine verte, t. y. vietoj trijų kirčių tam pačiam takte jau turime keturis. Kai kurių muzikantų atlikime matome, kad natos pailgėja ne per visą vertę, o maždaug per pusę, „perlipdamos“ į prieš tai einantį taktą. Taigi akivaizdu, kad grodami „Batus“ jie vis nukrypdamo nuo iš radijo išmokto itin griežtu ritmu pasižyminčio dainos originalo. Beveik identiškas liaudies muzikavimo ypatybes galime išvelgti ir gana tolimose pasaulio kultūrose. Kanadiečių etnomuzikologas Byronas Dueckas, tirdamas Manitobos valstijos (Kanada) indėnų ir metisų vokalinę bei instrumentinę muziką, pastebėjo, kad, atliekant net ir tas pačias bažnytines giesmes, dainas ar kitus žinomus kūrinius, jų interpretacija gerokai skiriasi nuo vakarietiškosios. Indėnų šie kūriniai interpretuojami kur kas laisviau, nesilaikant jų originalios metrinės struktūros. Mokslininkas palygino, kaip visame pasaulyje populiarią „Klarneto polką“ (dar vadinamą „Senelio polką“) griežia du Kanados liaudies smuikininkai. Antrojo smuikininko, gyvenančio Manitobos šiaurėje esančiame rezervate, griežimo transkripcijoje taip pat matome prailgintas, per takto brūkšnį prasitęsiančias ir

sinkopės išpūdį sukeliančias natas ir „užaugusius“ taktus, kur vietoj polkai įprasto dviejų ketvirtinių metro atsiranda trys ar net keturios ketvirtinės. B. Dueckas mano, kad metras yra socialinis ir kultūrinis reiškinys ir jį lemia rezervato indėnų muzikantų atotrūkis nuo pagrindinės Kanados folkloro atlikėjų srovės, taip pat vietos publika, kuriai kur kas priimtinesni gana laisvai metro požiūriu grojami kūriniai (Dueck [et al.] 2010).

Na, o kodėl dauguma lietuvių muzikantų keitė dainos ritmą, kas juos „vertė“ tai daryti? Paaiškėjo, kad ši daina ne tik Meksikoje, bet ir Lietuvoje buvo laikoma ir smagiu šokiu. Paklausus, koks „Batukų“ tempas, nuo Tauragės kilęs 71 metų muzikantas paaiškino, kad „gyvas, toks fokstrotas, greitas fokstrotas“, ir pridūrė, esą nebūdavo tokio baliaus, kad jų nepagrotų. Jis teigė, kad „Batukus“ grieždavo ne užstalėje, bet prasidėjus šokiams, todėl ir grodavo kaip fokstrota: „Kai jau visi išilinksminė, labai smagiai praeina tas šokis, ne tiek dainavimui, [kiek] šokiui tinka.“²⁰ Utenos apylinkėse septintajame–aštuntajame dešimtmetyje kaimo gegužinėse užgrojus „Batukus“, šokdavo *dvižingsnį* (liaudišką fokstrota), o susirinkęs į šokius jaunimas pritardavo muzikantui dainuodamas²¹. Septintojo dešimtmečio viduryje „Batukai“, dzūkiškai vadinami „Kamašais“, buvo labai mėgstami ir Kapčiamiesčio muzikantų. Iš šių apylinkių kilusi pateikėja prisiminė smuikininką Bankietą, kuris klausdavęs: „Nu, tai ką grajinsim – tangu, cvingų? Ne, „Kamašų“ grajinam!“ Šokdavo pagal šią melodiją cvingą, fokstrota, mat nelabai šiuos šokius vieną nuo kito skirdavo²². Taigi aiškėja, jog kaimo muzikantai stengėsi šią užsienietišką melodiją priderinti prie lietuviams kur kas artimesnio, tuo metu populiaraus fokstroto ritmo, todėl visiškai nenuostabu, kad 3/4 metras ėmė artėti arba net sąmoningai buvo pakeistas į 4/4 fokstroto metrą.

Panašių tendencijų galima rasti ir kitų pasaulio tautų folklore. Antai Štinaco mieste Burgenlande (pietvakarių Austrija) gyvenančių kroatų bendruomenėje labai paplitusi daina „La Paloma“ („Balandėlė“). Kroatiškai ji buvo dainuojama vestuvėse ir įvardyta kaip vestuvinė daina. Pasirodo, kad „La Paloma“ apie 1862 metus sukūrė ispanų kompozitorius Sebastiánas de Yradieras po apsilankymo Kuboje, įkvėptas habaneros ritmo. Daina greitai paplito Meksikoje, kitose Lotynų Amerikos šalyse, taip pat Europoje ir kitose pasaulio vietose²³. Originale „La Paloma“ yra vienbalsė, o dainos metras, kaip ir habaneros, yra 2/4. Austrijos tautinių mažumų muzikinės kultūros tyrėja Ursula Hemetek pažymėjo, kad įdomiausia yra tai, jog kroatiškasis „La Palomos“ variantas – daina „Ča mi se to bijeli“ buvo dainuojama Burgenlandui būdingu stiliumi: dviem balsais, išsidėsčiusiais sekstos intervalu ir 6/8 ritmu (Hemetek 2005). Iš jos straipsnyje pateiktų natų matyti, kad Austrijos kroatų dainuojama, ši daina turėjo skambėti ne kaip aistringą tango primenanti kubietiškoji habanera, o kaip austrų valsiukas.

²⁰ Šifruota iš įrašo, daryto 2009 m. rugpjūčio 25 d.

²¹ Iš pokalbio, užrašyto 2009 m. spalio 23 d.

²² Iš pokalbio, nufilmuoto 2010 m. vasario 23 d.

²³ Vikipedijoje nurodoma, kad „La Paloma“ tapo tarytum liaudies daina tokiose šalyse, kaip Afganistanas, Meksika, Ispanija, Havajai, Filipinai, Vokietija, Rumunija, Zanzibaras ir Goa (WikiPal).

Daina lietuvių išeivijos bendruomenių ir skautų repertuare

Idomu tai, kad „Batukus“ iki šiol mielai dainuoja JAV bei Kanadoje gyvenantys mūsų tautiečiai. Pradėjus aiškintis, kaip daina išpopuliarėjo lietuvių išeivijos bendruomenėse, paaiškėjo, kad ji buvo išmokta visai ne iš meksikietiškos kilmės JAV piliečių. Ją už Atlanto atvežė Vokietijoje gyvenantys lietuviai, greičiausiai XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje išsiųsti iš sovietinės Lietuvos. „Batukus“ į savo repertuarą buvo įtraukęs vyrų kvintetas „Baltija“ iš šiaurės Reino Vestfalijos apylinkių. Jaunieji lietuvių muzikos entuziastai (Juozas Jasutis, Erikas Rotkis, Vilius Lemkis, Helmutas Bertulaitis ir Stasys Jasulaitis) susibūrė Lietuvos Nepriklausomybės šventės minėjimo proga 1970 m. Per porą metų kvintetas spėjo „savo sėkmingais koncertais pasirodyti visose didžiosiose Vakarų Vokietijos vietovėse“ (KKAK). 1972 m. kvintetas atvyko į II Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą Čikagoje. Po kongreso dar koncertavo JAV ir Kanadoje. Tų pačių metų pabaigoje greitai išgarsėjęs kvintetas išleidžia populiariausių dainų plokštelę „Kokiais keliais aš keliausiu“, kuri dar labiau padėjo išplisti jų dainoms. Trumpai pristatant „Baltiją“, ant plokštelės aplanko rašoma, kad kvintetas savo repertuare turi daugiau kaip 70 liaudies ir įvairių kompozitorių dainų. Pasiklausius „Baltijos“ kvinteto dviejų plokštelių²⁴, aiškėja, kad jo repertuarą sudarė ne tik liaudies, skautų, bet ir septintajame dešimtmetyje Lietuvoje populiarios autorinės estradinės dainos, pavyzdžiui, „Pilki keleliai dulka“ (muz. T. Makačino, ž. S. Žlibino), „Mėlynos akys“ („Mylimos akys“, muz. A. Raudonikio, ž. J. Lapašinsko). Taigi galima manyti, kad keletą dainų dainininkai išmoko galbūt vėliau, iš Lietuvos per geležinę uždangą juos pasiekusių įrašų. Tačiau neabejotina, kad didžiąją repertuaro dalį, taip pat ir „Batukus“, jie išmoko dar gyvendami Lietuvoje, iki šeštojo dešimtmečio pabaigos. Tai patvirtintų ir faktas, kad jų dainuojamų „Batukų“ žodžiai atitinka ne Lietuvos radijo „Batelių“, o „klasikinį“ liaudišką teksto variantą, t. y. vietoj *bateliai* sakoma *batukai*, vietoj *žiūrēt – žiūrēk* ir pan., o priegiesmio pirma eilutė dainuojama *Jei nori, vyksime mes į marias* (žr. Teksto variantai). Gana sunku apibūdinti „Baltijos“ atliekamą melodiją, nes, įrašinėjant šią dainą į plokštelę, jai akompanimentą pritaikė Amerikos lietuvačiai²⁵. Tačiau tai, kad ji artimesnė liaudiškai interpretacijai, išduoda priegiesmio dainavimas užtęsiant pirmus tris skiemenis *Žiū-rėk, kaip šoka*. Būtent taip, su pasimėgavimu užtęsdami šiuos skiemenis, grojo ir dainavo visi liaudies muzikantai bei dainininkai atliekamo tyrimo metu.

„Baltijos“ vyrų kvinteto dainuojamos liaudies ir populiarios autorinės dainos taip patiko Amerikoje gyvenantiems lietuvačiams, kad jau tais pačiais metais keletas dainų, tarp jų ir „Batukai“, pradėjo skambėti ateitininkų, skautų ir šeimų vasaros stovyklose. Jaunieji stovyklautojai įvairiose JAV vietose rengiamose stovyklose („Ne-

²⁴ Autorė nuoširdžiai dėkoja į tėvynę sugrįžusiam išeivijos lietuviui, žurnalistui ir muzikantui L e o n u i N a r b u č i u i, papasakojusiam apie susitikimą su „Baltijos“ dainininkais ir leidusiam pasinaudoti asmeninėje fonotekoje sukauptais įrašais. Pasak L. Narbučio, antroji „Baltijos“ plokštelė buvo išleista taip pat JAV po keleto metų (KD).

²⁵ L.S.T. Korp! Neo-Lithuanian orkestras.

ringos“ stovykloje Vermonto valstijoje, „Dainavos“ Mičigano valstijoje ir kt.) lietuviškų dainų buvo mokomi iš specialiai stovykloms sudaryto dainų tekstų rinkinio, paprastai vadinamo „Dainorėliu“. Pasak Elenos Bradūnaitės, jai įsiminė 1967 m. Niujorko leidykloje išspausdintas gana solidus dainų rinkinys, pavadintas „Su daina“ (sudarė Gražina Šimukonienė), tačiau dainų tekstų rinkinėliai buvo spaudinami jau ir anksčiau vykusioms stovykloms. E. Bradūnaitė pasakojo, kad jai buvo pavesta sudaryti dainorėlį II Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso stovyklai, kuri vyko Kanadoje tą pačią vasarą, iškart po kongreso. Ji įsirašė „Baltijos“ dainuojamas dainas į magnetinę juostelę ir iššifravusi žodžius įtraukė naujas dainas į kongreso stovyklos dainynėlį. Pasak E. Bradūnaitės, „Batukai“ ištis labai visiems patiko, todėl greitai prigijo, po kongreso visi dalyviai ją galėjo išsivežti į savo „kolonijas“²⁶. Iš panašių dainynėlių, kurie kas keletą metų yra vis atnaujinami, vasaros stovyklų dalyviai mokomi dainuoti lietuviškai ir iki šiol. 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, į minėtas jaunimo ir šeimų stovyklas pradėta kviesti muzikos vadovais folkloro specialistus iš Lietuvos (Zitą Kelmickaitę, Veroniką Povilionienę, Darius Mockevičių ir kt.). Pavarčius 2004 m. atnaujintą „Neringos“ stovyklos dainorėlį, greta įvairiausių žanrų liaudies dainų matome ir religinių giesmių, patriotinių bei populiarių estrados dainų, tarp kurių yra ir „Batukai“. Prie šio dainorėlio parengimo prisidėjo ir Lietuvos etnomuzikologai – Loreta Sungailienė bei Darius Mockevičius, todėl į jį buvo įtrauktos ir Amerikos lietuviams naujos, šiuo metu Lietuvos folkloristų mėgstamos dainos (NerSD). Dainorėlyje pateiktas „Batukų“ tekstas visiškai atitinka Vokietijos lietuvių padainuotą liaudiškąjį dainos variantą. Įdomu, kad Amerikos lietuviai „Batukus“ laikė lietuviška daina. „...Nežinojome, kad ji meksikietiška ar ispaniška, nors tas „meistras Pedro“ galėjo būti truputį įtartinas“, – pakomentavo išeivijos lietuvaitė²⁷. Galbūt todėl Amerikoje gyvenančių tautiečių nestebino ir pakitę priedainio žodžiai *Jeį nori, vyksime mes į marias*.

Daina „Batukai“, per Vokietiją atkeliavusi iki Amerikos ir įleidusi šaknis, „panoro“ nukeliauti dar toliau. Pasirodo, ji mielai dainuojama ir Australijoje gyvenančių lietuvačių. Tai byloja Melburne 1997 m. pasirodęs ketvirtasis skautų dainorėlio leidimas, skirtas Australijos lietuvių pirmosios skautų organizacijos 50-mečiui. Greta kitų dainų čia randame ir „Batukus“. Kad ši daina tikrai galėjo būti parsivežta iš JAV, liudytų visiškai toks pat tekstas, kaip ir „Neringos“ stovyklos dainorėlyje. Ir nenuostabu, nes minėtame II Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese lankėsi ir Australijos lietuvių bendruomenės atstovų. Po kongreso daina, greičiausiai kartu su dainorėliu, buvo parsivežta į Australiją. Galbūt dėl to abiejuose dainorėliuose sutampa nemažai ir kitų dainų. Pažymėtina, kad „Batukus“ į savo dainynus yra įtraukusios ir Lietuvoje atsikūrusios skautų organizacijos (SkStud). Skautų studentų (akademikų) interneto puslapyje paskelbtame elektroniniame dainynėlyje „Batukų“ žodžiai sutampa su Lietuvoje paplitusiu liaudišku teksto variantu, o lyginant su užsienyje išspausdintais tekštais, čia vietoj *marias* dainuojama originale minimas *Cheres*

²⁶ Iš elektroninių laiškų, išsiųstų 2009 m. rugpjūčio 26–rugsėjo 4 d., ir iš pokalbių 2009 m. lapkričio–2010 m. gegužės mėn.

²⁷ Iš elektroninio laiško, išsiųsto 2009 m. rugpjūčio 26 d.

(Meksikos miestas). Visai toks pat dainos „Batukai“, arba „Aš nupirksiu batukus tau“, teksto variantas paskelbtas ir Kauno technologijos universiteto tautinio meno ansamblio „Nemunas“ internetinėje dainų knygelėje (KTUNem). Reikia pažymėti, kad šiuose dainos variantuose matome pirmiau minėtą priegiesmio iškraipymą *Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka*, pastaruoju metu ypač pamėgtą Lietuvoje.

Išvados

Grįždami į Lietuvą, vis dėlto trumpam dar stabtelėkime Ispanijoje. Kaip prisimename, šią dainą lietuvių studentai išmoko iš savo kolegos, ispano Anhelio, kuris Ispanijos pilietinio karo metais kartu su kitais vaikais buvo atvežtas į Maskvą. Čia jis įgijo išsilavinimą, o vėliau grįžo į tėvynę. Kadangi meksikietiško teksto apie raudonus batelius rasti nepavyko, galima manyti, kad šis tekstas ir būtent tokia melodijų seka XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje galėjo būti dainuojama Ispanijoje. Deja, nors ir buvo išsiuntinėtas šios dainos įrašas ispanų folkloro žinovams, kol kas patvirtinimų, kad ši melodija būtų dainuojama ar grojama Ispanijoje, negauta. Tačiau etnomuzikologas Tomas Lozano, idėmiai išklausęs Lietuvos radijo „Batelių“ įrašą, mano, kad dainos struktūra būdinga daugeliui ispanų dainų, šiek tiek primena katalonų mazurką, taip pat daugelį kitų tradicinių ispanų dainų. Kadangi Ispanija visada turėjo glaudžius muzikinius ryšius su Meksika, čia buvo ir iki šiol labai mėgstamos meksikietiškos *rančeros* (solinės dainos apie meilę, gamtą, tėvynę), tai jis visiškai neabejoja, kad Ispanijoje galėjo būti dainuojama ir ši meksikiečių daina. Taigi galima manyti, kad į Lietuvą atkeliavo greičiausiai ne originalus meksikietiškas, o ispaniškas dainos variantas.

Pradėję skambėti per Lietuvos radiją, „Bateliai“ iš karto tapo populiariu šlageriu, kuris labai greitai įsiskverbė ir į liaudies muzikavimo tradiciją. Muzikantų ir dainininkų atliekama daina greitai įgijo tautinių bruožų – gerokai sulėtėjo tempas, jos charakteris tapo ne tiek koketiškas, kiek romantiškas. Stilingi profesionalių solisčių dainuojami „Bateliai“ virto tiesiog „Batukais“. XX a. viduryje Lietuvos kaime vis dar labai populiarius buvo polkos, valso, fokstroto, cvingo ritmai (beje, taip pat iš Vakarų atkeliavę populiariosios muzikos žanrai!), mielai dainuojami romansai, partizanų, tremtinių dainos. Galbūt todėl kai kurių muzikantų grojamos melodijos labiau primena pokario romansus, galime išgirsti net tradicinio vestuvių maršo intonacijas. Tai lėmė ir metro pokyčius – pirma arba antra dalis, kartais ir visa dainos melodija atliekama jau ne 3/4, o 4/4 metru. Šitai meksikiečių daina tampa liaudišku lietuvių fokstroto, užstalės daina, dainuojama giminės baliuose, kaimo gegužinėse, net restoranuose. Palengva keitėsi, folklorėjo ir dainos tekstas. Daugumoje variantų lietuviams nelabai suprantama pirmoji priegiesmio eilutė (vadinamasis intarpas *Jei nori, vyksime net į Cheres*) iškrito arba buvo neatpažįstamai pakeista. Pastaraisiais dešimtmečiais pasikeitė (vietoj *Žiūrėk, kaip šoka*, *Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka* dainuojama *Žiūrėk, kaip šoka ir šokt nemoka*), įgijo sovietmečiu išsiugdytos ironijos atspalvį ir pagrindiniai priegiesmio žodžiai. Ši temperamentinga, meksikietiš-

kos kilmės daina pataikė tiesiai į širdį ne tik už geležinės uždangos gyvenantiems okupuotos Lietuvos gyventojams, bet sparčiai išplito ir lietuvių išeivijos kolonijose. „Batukai“ jauniesiems užjūriuose gyvenantiems tautiečiams tapo ne tik lietuvių muzikos, bet ir kalbos pavyzdžiu (ne paslaptis, kad antros ar trečios kartos lietuvačiai gimtosios kalbos beveik nemoka), nes ji buvo įtraukta į dainynus, iš kurių jie mokomi lietuviškai dainuoti. Tačiau ši, iš pirmo žvilgsnio paradoksali, situacija turi daugybę analogijų ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų tradicinėje kultūroje.

ŠALTINIAI

- EncBrit – Jarabe, in: *Encyclopaedia Britannica*, prieiga per internetą: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/301355/jarabe>>.
- IgEks – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2009 m. Ignalinos tautosakos rinkimo ekspedicijos duomenys, saugomi LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne
- JaTa – Jarabe Tapatio, in: *Encyclopaedia Britannica*, prieiga per internetą: <<http://www.youtube.com/watch?v=87Tti3z4Tc&feature=fvw>>.
- KD – *Kalnuos dainuoja*, [atlieka] kvintetas „Baltija“ ir L.S.T., Korp. Neo-Lithuania orkestras, leidėjas – „Venta“, [a. a.].
- KKAK – *Kokiais keliais aš keliausiu...*, įdainavo vyrų kvintetas „Baltija“, Chicago, Alba record, [1972].
- LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVIII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 4, parengė Vita Ivanuskaitė, melodijas parengė Aušra Žičkienė, Vilnius, 2004; *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius, 2009.
- LRD – *Visų laikų Lietuvos radijo dainos 1926–2006*: Lankstinukas ir 2 komp. pl., sudarytojai Alicija Žukauskaitė ir Gintautas Juozapas Pūgžlys, Lietuvos radijas, Garso įrašų ir leidybos studija, 2006.
- KTUNem – Kauno technologijos universiteto tautinis meno ansamblis „Nemunas“, prieiga per internetą: <<http://www.kultura.ktu.lt/nemunas/dainos.php?raide=A>>.
- MFMex – *Letra de la canción Jarabe Tapatio de Musica Folklórica Mexicana*, prieiga per internetą: <<http://www.sitiodeltras.com/mostrar.php?lid=17706&artista=Musica%20Folkl%F3rica%20Mexicana&titulo=Jarabe%20Tapat%EDo>>.
- MexHD – *The Mexican Hat Dance*, prieiga per internetą: <<http://www.mexfoldanco.org/jarabe.shtml>>.
- MexMu – *Mexican Music: Three Fun Songs for Children*, prieiga per internetą: <<http://cnx.org/content/m12599/latest/>>.
- NerSD – *Neringos stovyklos dainorėlis*, parengė D. Mockevičius, L. Sungailienė ir D. Kupčinskaitė, [s. l.], 2004.
- VEks – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2006 m. Viekšnių tautosakos rinkimo ekspedicijos duomenys, saugomi LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne
- VeiEks – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2008 m. Veisiejų tautosakos rinkimo ekspedicijos duomenys, saugomi LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne
- SkStud – Studentų / akademikų skautų tinklalapis, prieiga per internetą: <<http://www.akademikai.lt/Dainos/>>.
- WikiJt – Jarabe Tapatio, *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Jarabe_tapat%C3%ADo>.
- WikiMar – Mariachi, *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, prieiga per internetą: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Mariachi>>.
- WikiPal – La Paloma, *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/La_Paloma>.

LITERATŪRA

Ursula Hemetek 2005. Das 'Eigene' und das 'Fremde' anhand des Minderheitenschwerpunkts des Instituts für Volksmusikforschung und Ethnomusikologie, in: *Musikethnologie und Volksmusikforschung in Österreich: Das 'Fremde' und das 'Eigene'?: Musikethnologische Sammelbände*, Bd. 20, Graz, p. 117–133.

Byron Dueck [et al.] 2010. Rhythm and Role Recruitment in Manitoban Aboriginal Vocal and Instrumental Music, in: *Experience and Meaning in Music Performance*, Martin Clayton, Byron Dueck and Laura Leante, eds., Forthcoming: Under review with Oxford University Press. Draft sent in personal communication by author.

Пичугин П. А. 1977. *Мексиканская песня*, Москва.

FROM POPULAR MUSIC TO FOLKLORE: A HISTORY OF ONE SONG

RŪTA ŽARSKIENĖ

Summary

The subject of the article comprises the way into folklore of a song *Batukai* ('Little shoes') or *Aš nupirksiu batukas tau* ('I will buy a pair of little shoes for you'), which is widely spread and popular all over Lithuania and in Lithuanian exile. This song was first broadcasted by the Lithuanian radio in 1953, and gained popularity since then. Performance of it at family feasts, parties, even during school breaks became quite common. And today it is still willingly performed by folk musicians, included into the folk groups' repertoire, performed at scouts' and students' gatherings. Investigation into the origins of this song revealed that its melody in Mexico is known under the name of "El Atole", which is part of the traditional dance medley *jarabe tapatio*. This dance, called by the English-speakers "The Mexican Hat Dance" is popular in USA as well.

Having reached Lithuania in the middle of the 1950s, the song "Little shoes" found its way into the folk music tradition as well. In the middle of the 20th century, rhythms of polka, waltz, foxtrot, and swing were still popular in Lithuanian countryside, folk romances and songs of partisans and deportees kept being willingly sung here. Performed by the local musicians and singers, this song quickly acquired national traits: its tempo became much slower, the 3/4 meter gradually shifting towards the 4/4. Its melody performed by some musicians now reminds more of the post-war romances; even intonations of the traditional wedding march can be occasionally heard. The text of the song also gradually changed, acquiring more folklore-like qualities: some of the text "fell out", and new words were added. Thus the song of the Mexican origin turned into a Lithuanian folk-style foxtrot or a drinking song. In the beginning of the 1970s the "Little shoes" having been first performed in America, rapidly gained popularity in the Lithuanian diaspora in US as well as in Australia. When listening to the recording of the song made in US, it becomes obvious that it was the folk version of the "Little shoes" that was sung there. The song is still eagerly performed at various youth and family summer camps of the Lithuanian diaspora living in North America and Australia.

Gauta 2010-04-26